

Stefan BERGER, *History and Identity: How Historical Theory Shapes Historical Practice*,

Cambridge 2022, Cambridge University Press, 493 s.,
ISBN 978-1-107-64884-5

Od predminulého roku majú čitatelia možnosť zoznámiť sa s knihou Stefana Bergera *História a identita* s podtitulom *Ako historická teória formuje historickú prax*. Autor v úvode knihy, ktorá je zároveň aj úvodnou kapitolou, zdôrazňuje spojitosť medzi „vývojom profesionálneho písania o dejinách od konca 18. storočia a formovaním moderných národných identít“ (s. 1). Samotný obsah knihy zhodnocuje vývoj v dejinách dejepisectva v posledných dekádach v „tradičných“ oblastiach (politckej, sociálnej a kultúrnej histórii) a čoraz viac novších a zviditeľňovaných oblastiach (gendrová história, história pamäte, vizuálna história, materiálna história a globálna história). Zámerom autora publikácie je preskúmanie, do akej miery je novšia história kritickejšia k historickým tvrdeniam o identite, alebo „prinajmenšom, či je viac sebareflexujúcejšou o týchto tvrdeniach“ (s. 1).

V nasledujúcich stranách sa stručne približuje previazanosť medzi písaním o dejinách s konštrukciou kolektívnych identít národov, tried, etníc, náboženstiev. Z autorovho pohľadu v období medzi rokmi 1850–1950 mali profesionálni historici prominentné postavenie pri formovaní národov, a preto sa často dostávali do pozície prorokov ich vývoja tak v mnohonárodných, ako aj samostatných štátoch. Pri formovaní identít moderných národov v posledných dvoch storočiach nepretržite zohrával významnú úlohu aj určitý typ náboženského vierovyznania a etnicita.

Od polovice 19. storočia sa pod vplyvom K. Marxa a F. Engelsa v prácach časti historikov prezentujú väzby tried k identitám. I keď postupne historici začali nielen svojimi prácami podporovať formovanie regionálnych identít, ale tiež aj transnárodných celkov (pangermánskych, panslavistických), tak „historické písanie bolo najviac úspešné pri vytváraní identít s národom“ (s. 5). Podľa Bergera od 60. rokov minulého storočia začali historici pod vplyvom novej politickej situácie nadobúdať kritické postoje k tradičnému historiografickému nacionalizmu a ich pozornosť sa posúvala k témam minorít a ich utláčaným identitám (s. 8). Z jeho pohľadu majú v kruhoch teoretikov histórie v 60. a 70. rokoch minulého storočia významnú pozíciu práce Jörna Rüsena, ktoré priamo

poukazovali na spojitosť písania o dejinách s formovaním kolektívnych identít. S písaním o dejinách sa viaže problém poznania iného, na ktorý z jeho pohľadu nahliadal Rüsen ako na vyrovnávanie s potrebami odlišných identít s tolerantným univerzálnym ethosom. Predstava Rüsenovho kozmopolitného univerzalizmu je v tejto koncepcii viazaná na jeho chápanie vedeckosti histórie, čo je v súčasnosti predmetom výhrad zo strany viacerých kritikov (častokrát nesprávne zaradovaným pod hlavičku post-moderny; s. 11–12). Berger pripomína, že mnohé práce a názory ním uvádzaných teoretikov v tejto kapitole prezentovali nové (konštruktivistické) chápanie histórie a mali vplyv na písanie o dejinách. V súvislosti s dielom Haydena Whita kladie dôraz na jeho zdôrazňovanie odlišného naratívneho spracovania prameňov a nevyhnutnosti uplatnenia súčasných perspektív pri historickom písaní o dejinách. Tento jeho náhľad vyúsťuje do „pluralizácie historickej profesie a zvýrazňuje spojenie medzi partikulárnymi verziami minulosti a výbermi v súčasnej politike“ (s. 17). V kontraste s návrhmi teoretikov, ktorí upozorňujú na význam prameňov a racionálnej historickej praxe, ktorá by mala podľa niektorých teoretikov obmedziť relativitu a pluralitu v písaní o dejinách, vyjadril Berger konštatovanie, že „akceptácia perspektív všetkých historických prác vylučuje formovanie esenciálnej kolektívnej identity prostredníctvom historickej spisby“ (s. 18). Relativistické chápanie histórie ilustruje názormi M. Foucaulta, M. Bachtina, R. Barthesa a J. Derridu.

V záverečnej časti tejto kapitoly sa stretávame s autorovým priznaním, že historici práce spomínaných mysliteľov neštudujú do hĺbky, ale práve ich názory ovplyvňujú chápanie povahy histórie, ako aj samotnú prax historikov. Toto jeho presvedčenie vychádza z faktu, že historici namiesto vymedzenia jasných hraníc kolektívnych identít poukazujú na ich nestabilitu a vzájomné súperenie. Pri tomto procese sa stávajú kritickými komentátormi, ktorí hľadajú „nejasnosti, kontradikcie a neurčitosti“ (s. 30). Zároveň Berger vyjadruje presvedčenie, že práve príklon k „anti-esencializmu a hlbšia sebareflexia o spojení písania o dejinách a formovaní kolektívnych identít robia naozaj históriu menej škodlivú a nebezpečnú, a preto sú vhodnejšie pri pestovaní (*fostering*) historického vzdelávania“ (s. 33).

Nasledujúca kapitola sa venuje politickej histórii, ktorej počiatky je možné identifikovať už v stredoveku. S politickou históriou je významne spojené formovanie národných identít nielen v 19. storočí, ale aj do posledných desaťročí minulého storočia v Európe. Podľa autora sa od 80. rokov objavuje nová politická história, ktorej reprezentanti (Jon Lawrence a pod.) presúvali svoje bádania od procesov „vysokéj politiky“ k ludo-

vej politike. Tieto presuny záujmu bádania historikov v oblasti politickej histórie boli sprevádzané skúmaním jazyka (James Vernon) a príbehom (François Furet). Zároveň podľa neho došlo k oživeniu záujmu o náboženstvo a objavili sa nové oblasti skúmania, ktoré sa spájajú s globálnymi procesmi. Vedecké bádanie v týchto oblastiach podnietil transnárodné a komparatívne prístupy k politike. V globálnych procesoch sa nestratil význam skúmania politickej histórie na národnej úrovni. Podľa Bergera uvedomovanie si konštruktivistického charakteru politickej histórie vyúsťuje do „produkovania väčšieho sebauvedomenia medzi písaním politickej histórie a národnej (nacionalistickej) väzby“ (s. 54).

S národnou politickou históriou je úzko spojená sociálna a ekonomická história, ktorej počiatky siahajú do 19. storočia (nemecká historická škola ekonómie). Počas medzivojnového obdobia vzniká časopis venovaný ekonomickej histórii a „otcovia“ školy Annales zohľadňovali ekonomický a sociálny vývoj pri ich výskume života v minulosti. Výrazne ľavicovo orientovaný bol záujem o dejiny práce (labour history), ktorá sa v Anglicku inštitucionalizovala nielen spolkom, ale aj časopisom (*Bulletin for the Study of Labour History*). Z pohľadu Bergera zatiaľ čo vo Francúzsku sa vývoj historického výskumu sociálnej histórie niesol v znamení štrukturalizmu, tak v Británii dominoval sociologický prístup k bádaniu sociálneho života. Zároveň upozorňuje, že v sociálnej histórii po 2. svetovej vojne zaujalo mnohých historikov Marxovo a Weberovo chápanie vývoja spoločnosti. Od 80. rokov minulého storočia sa z Bergerovho pohľadu dostávala sociálna história do krízy pod výčitkami kultúrnych historikov, ktorí zdôrazňovali jej zanedbávanie záujmu o konkrétneho človeka a jeho kultúru (symboly a idey; s. 66). Keďže ekonomická história sa po 2. svetovej vojne stávala technickou (so štatistickými a matematickými metódami), tak spôsob podávania prežívania dejinných aktérov atraktívnejšie približovala mikrohistória a orálna história (s. 68–69). I keď sociálna história strácala atraktivitu, tak jej prístup zaujal reprezentantov postkoloniálnej histórie (*subaltern studies*). V závere tejto kapitoly autor konštatuje (podobne ako Geoff Elley), že „nová sociálna história“ je jedna z tých, ktorá splynula s „kultúrnou históriou“ (s. 78).

Štvrtá kapitola sa venuje problému kultúry, ktorá bola so sledovaním národného vývoja anticipovaná viacerými historikmi už od čias osvietenstva. Zásadnejší zlom podľa autora nastal v 60. rokoch minulého storočia pod vplyvom tzv. kultúrneho obratu, ktorého reprezentanti s novým metodologickým prístupom nahliadali na jazyk a text (s. 85). Od nového milénia historici chápali kultúrnu históriu situačne a vo vzájomných súvislostiach.

Významný vplyv má kultúrna história na postkoloniálnu históriu, ktorá v nových súvislostiach vníma formovanie národných identít, ako aj marginalizovaných komunit (LGBT). V závere tejto kapitoly sa čitateľ stretáva s tvrdením, že veľa prác z kultúrnej histórie dnes skôr „dekonštruuje identity, ako ich konštruuje“, a tak „prispieva k deesencializácii silného vzťahu medzi písaním o dejinách a formovaním kolektívnej identity“ (s. 103).

Čitateľ sa ďalej stretáva s kapitolou venovanou gender histórii, ktorej rozvoj začal sledovaním významu úlohy žien v minulom storočí. Berger poukazuje na význam prác Michela Foucaulta pre historikov pri ich chápaní úlohy žien (rodiny), telesnosti, sexuality v dejinách. Postštrukturalizmus napomohol posunu gender analýz „inštitucionalizácii nových subdisciplín, akými sú história sexuality, privátneho života a tela“ (s. 114). Práce z gender histórie taktiež prispievali k prehodnocovaniu funkcie štátu a fungovania komunit (sociálneho poriadku) a tým prehĺbili pluralizáciu histórie (s. 126).

Historický výskum zameraný na problémy každodenného života marginalizovaných komunit je spojený aj s historickou antropológiou, ktorej autor venuje šiestu kapitolu. Historická antropológia vzbudila pozornosť u historikov najmä od 60. rokov minulého storočia s prácami Clifforda Geertza, od ktorých sa očakávalo oslobodenie od centrujúcich síl metanarácií (s. 132). Podľa Bergera historická antropológia bola prítomná vo viacerých historických školách a prúdoch spojených s časopismi (*History Workshop Journal*, *Historische Anthropologie*) a mikrohistoriou. Podobne ako kultúrna história, gender historia prispela aj historická antropológia k hlbšiemu uvedomovaniu konštrukcie identít (s. 150).

S problémom identít je úzko spätá problematika dejín pamäti, ktorej sa venuje nasledujúca kapitola. Výraznejšie sa tento problém začal spomínať od 80. rokov minulého storočia pod vplyvom prác Pierra Nory, nadväzujúceho na ideu kolektívnej pamäti od Maurica Halbwachsa. Prudký rozvoj diskusií o pamäti sa rozprúdil v 90. rokoch, keď anticipoval problémy posttotalitných štátov vo východnej Európe a Južnej Afrike. Historici vstupovali do verejných debát, pričom podľa názoru Bergera nastal v 21. storočí posun od kozmopolitnej pamäti k agonistickej (ktorá nerozlišuje dobré a zlé, ale snaží sa pochopiť pamäť zločincov, obetí aj tzv. nezúčastňujúcich sa; s. 174). K zásadnému reflektujúcemu chápaniu písania dejín a formovania identít prispeli práce Reinharda Kosellecka a „klasikov“ cambridgeskej školy (Q. Skinnera a J. G. Pococka). Význam týchto prác sa podľa autora premietol na neustálom prehodnocovaní významu centra a periférie pri politických dejinách alebo chápaní textov v náboženskej histórii.

V poradí deviatá kapitola sa venuje vizuálnej histórii, pričom poukazuje ako časť historikov z nových perspektív interpretuje a nahliada na vizuálne artefakty, a tým prehľbuje pluralitu ich recepcie. Tieto nové interpretácie obrazov (fotografií) sú častokrát rôzne inštrumentálne využívané politikmi a historikmi, pričom nakoniec napomáhajú dekonštruovať predstavu národa, triedy, náboženstva, rasy alebo pohlavia. Predposledná kapitola približuje zameranie na materiálnu kultúru, ktorej artefakty sú vždy nejakým spôsobom viazané na historický text, a preto sú rôzne „zvýznamňované“ a náchylné k prehodnocovaniu.

V poradí jedenásta kapitola približuje formovanie transnárodnej, komparatívnej a globálnej histórie. Počiatky globálnej histórie je možné identifikovať podľa autora už v osvietenskom záujme o univerzálnu históriu a sledovanie pokroku ľudstva. Po skončení studenej vojny zintenzívnili záujem historikov o transnárodnú a globálnu históriu a jej problémy (technologický pokrok, životné prostredie, imigrácia). Zároveň s pokusom o kombináciu ľudskej a prírodnej histórie sa objavuje „veľká história“ (big history) s ambíciou podať vývoj počas 14 miliárd rokov (s. 268). Politický vývoj vo svete, ktorý vytvára nové kolektívne identity (napr. Európska únia), nastoluje pre transnárodných historikov nové výzvy a s nimi spojené problémy. Tieto sú podobné s písaním globálnej histórie, ktorá pri „transnárodných a komparatívnych prístupoch viedla k strohému spochybňovaniu západného centrizmu“ (s. 278).

Záverečná kapitola predstavuje aj záver, ktorý stručne poukazuje na to, ako boli staršie histórie (politické, sociálne a kultúrne) „prepracované“ pod vplyvom rozpracovania tém z oblasti dejín práce, gender histórie, histórie pamäti, konceptuálnej histórie. Napriek zrejmemu zvýšeniu sebareflexivity historikov pri písaní o dejinách v posledných desaťročiach, neznamenalo to automatické zvýšenie sebareflexie pre všetkých historikov. Túto skutočnosť ilustruje autor na príklade politickej konzervatívnej reprezentácie v Austrálii, sympatizujúcich historikov s hnutím Fidesz na čele s Viktorom Orbánom alebo nacionalizmu Hindu indického predsedu vlády Naréndru Módího. Politický a funkcionalistický aspekt je podľa autora prítomný aj pri výskumných programoch Horizont (s. 303–305). Napriek hlasom viacerých historikov, ktorí upozorňovali na prehliadanie odborných názorov historickej obce vo verejnom priestore modernej západnej spoločnosti, Berger vyjadruje presvedčenie o „smerovaní k viac sebarefektujúcej a viac sociálne zainteresovanej praxe historických prác“. Obsah publikácie uzatvára posledná kapitola s odkazmi, použitou literatúrou a indexom.

Na jednej strane sa čitateľovi knihy ponúka zaujímavý prehľad o vývoji a vzájomnej interakcii dominantných prúdov dejepisectva v posledných štyroch desaťročiach najmä v západnom dejepisectve. Posuny vo výskumných témach historikov boli nepochybne inšpirované metodologickými a teoretickými posunmi v sociálnych a humanitných vedách. Tieto zmeny podnecovali historikov k ich uplatňovaniu pri ich výskume, čo viedlo k zviditeľňovaniu rôznorodých skupín v rámci väčších komunit. Dôsledkom osvojenia nových postupov bolo tak odlišné zvýrazňovanie vnútornej heterogenity a jej fungovania v tradične „homogénne“ predstavovaných komunitách. Fungovanie týchto komunit s rôzne posudzovanými väzbami ich súčastí podnecovalo rôzne predstavy o ich dejinnom vývoji. Tento vývoj v dejepisectve Berger vníma ako prirodzený a v zásade neohrozujúci legitimitu postavenia historikov, ktorí pri vyrovnávaní sa s ňou čoraz viac akceptujú potreby novej sebarefektujúcej vlastnej praxe a konštruktivistickú povahu histórie. Zatiaľ čo v 80. a 90. rokoch v minulom storočí bola prehlbujúca pluralita historických interpretácií vnímaná ako ďalšia vývojová úroveň, tak v posledných dvoch desaťročiach tohto storočia sa s rozvojom sociálnych sietí výrazne zvýšili pochybnosti nielen u historikov o možnosti spoločnosti vhodne sa vyrovnávať s prehlbujúcou sa „nekontrolovanou“ pluralitou pohľadov na minulosť a súčasnosť. Dôsledky nepripravenosti recipientov tejto nekontrolovanej plurality sa zreteľne prejavujú nielen pri ich voľbách tzv. populistických politikov, ako aj sledovaní a podporovaní predstáv a názorov v digitálnom priestore, ktoré by v minulom storočí boli odmietané alebo marginálne. Preto je možné, že optimizmus Stefana Bergera o ďalšom vývoji v dejepisectve sa v komunite historikov, ktorá pre povahu svojej práce a erudovanosti inklinuje k jednoznačnému výberu medzi alternatívami, nemusí stretnúť s jeho akceptovaním. V našom stredoeurópskom prostredí je táto kniha pre čitateľa nepochybne podnetnou pre zamýšľanie sa nad vplyvom spôsobov písania o dejinách na predstavy o postavení a štruktúre skúmaných komunit.

Juraj ŠUCH

Katolícka univerzita v Ružomberku
<https://orcid.org/0000-0003-3992-2515>
 © 2024 Juraj Šuch

DOI: 10.14712/24645370.4766

This text is available under Diamond Open Access and the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (BY-NC) licence (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).